

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آموزش و پرورش

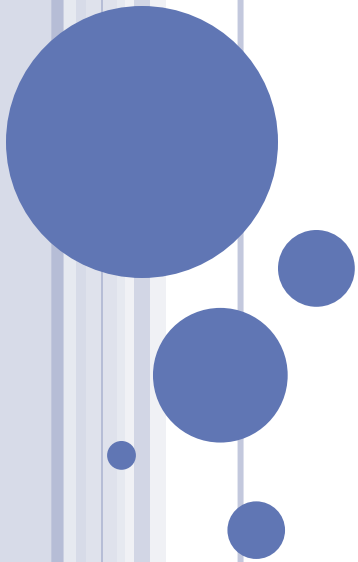
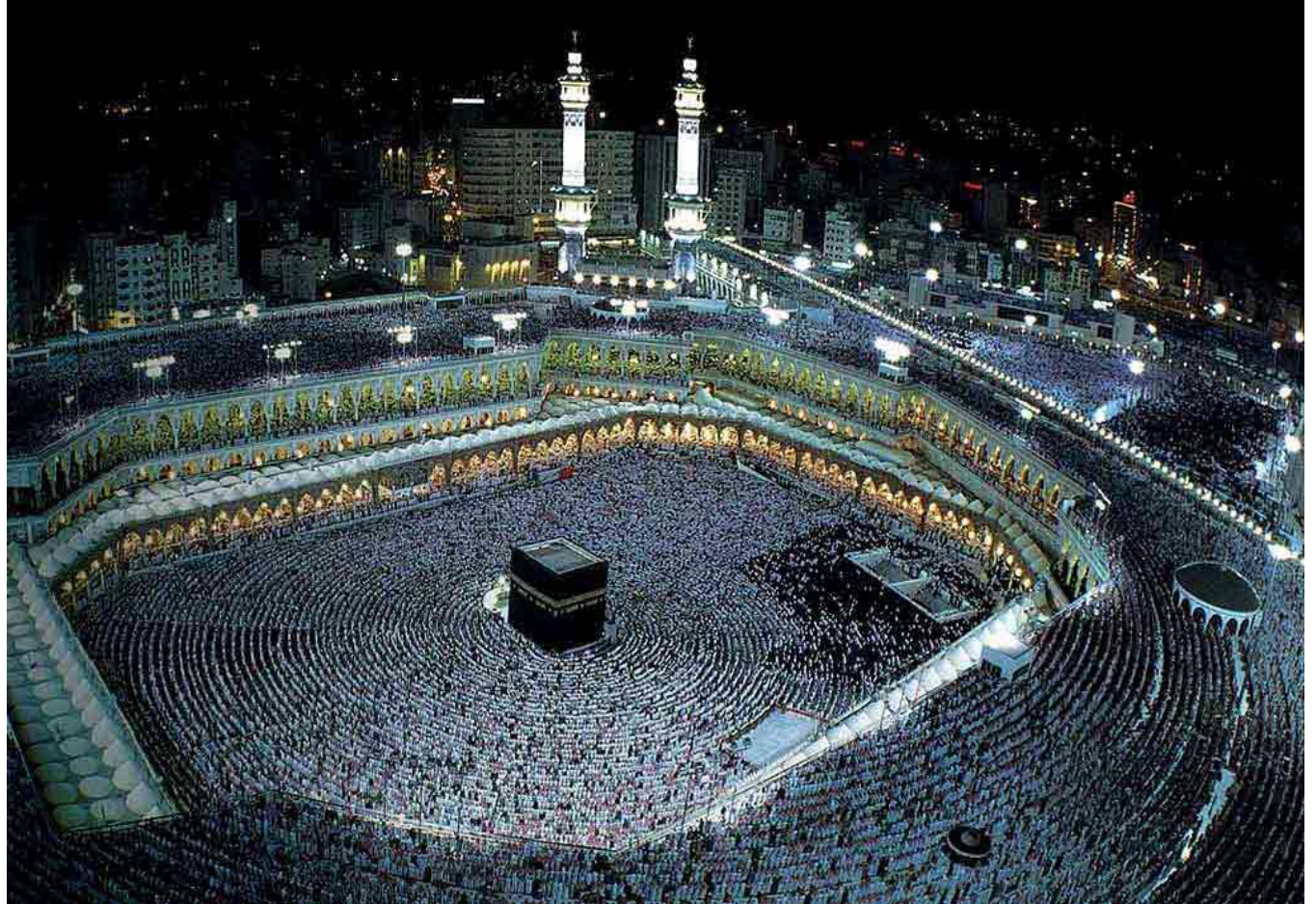
استان کرمانشاه

ناحیه ۳

تهیه و تنظیم از : نرگس حقیقی فر
دبیر تاریخ ناحیه سه کرمانشاه

درس ۳

ظهور اسلام در مکه

هدف درس

- * آشنایی با شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام
- * آثار و نتایج تلاش‌های رسول خدا و پیروانش برای دعوت به اسلام
- * عکس العمل دشمنان آنان در طول سیزده ساله دوران بعثت در مکه

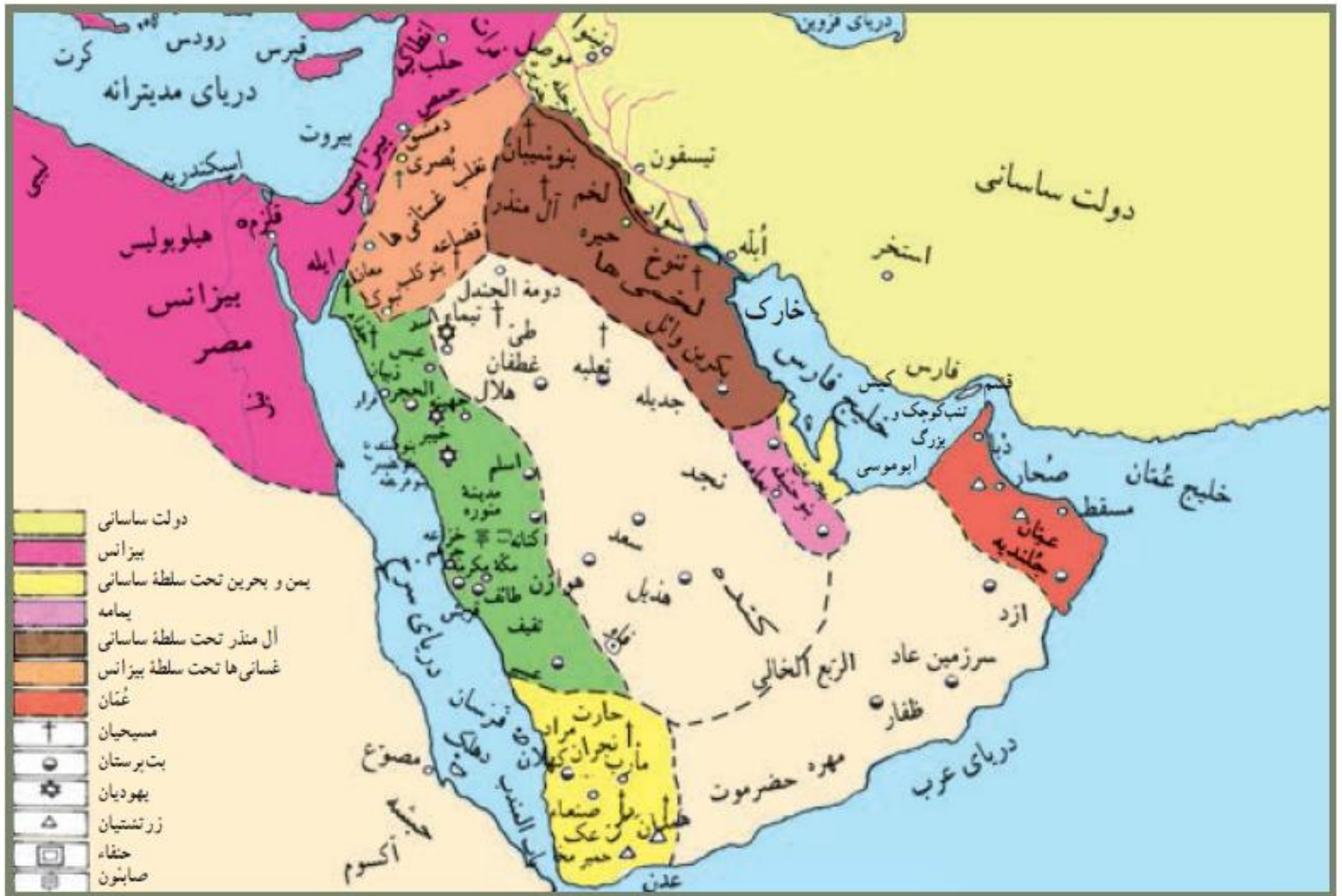

شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام

شبه جزیره پناور عربستان با آب و هوایی گرم و خشک در جنوب و جنوب غربی فلات ایران قرار دارد. این شبه جزیره مسکن دیرینه اعراب است.

پیشینه تمدنی عربستان:

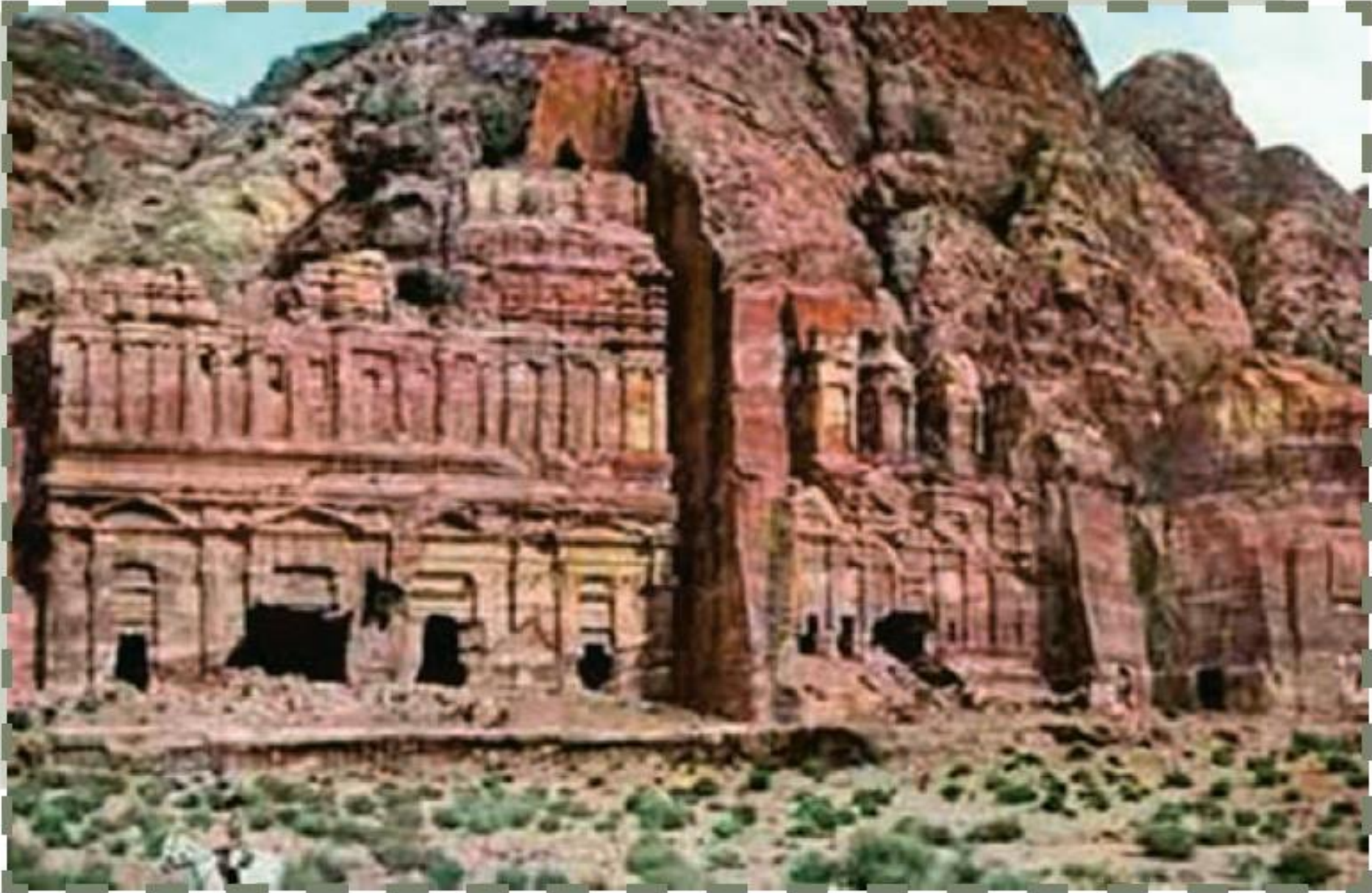
مطالعات مورخان و کاوش‌های باستان‌شناسان در سده‌های ۱۹ و ۲۰ م. نشان داد که پیش از میلاد حضرت مسیح (ع)، فرهنگ و تمدن مهمی در **سرزمین یمن**، واقع در جنوب شبه‌جزیره عربستان وجود داشته است و فرمانروایانی بر آنجا حکومت می‌کرده‌اند. پس از آن که این تمدن باستانی دچار انحطاط و زوال شد، عده زیادی از ساکنان آن سرزمین به دیگر نواحی آن شبه‌جزیره مهاجرت کردند.

جغرافیای سیاسی، اجتماعی و دینی جزیره العرب قبل از ظهور اسلام
 مأخذ: اطلس تاریخ اسلام، صادق آئینهوند

آثار به جا مانده از قوم عاد در جنوب عربستان

آثار به جا مانده از قوم تمود در شمال عربستان

نظام قبیله ای عربستان

در آستانه ظهور اسلام، ساکنان شبه جزیره عربستان را قبیله ها و طایفه های گوناگون عرب تشکیل می دادند و هر یک از آنها بر پایه نسب نامه هایی که سینه به سینه منتقل شده بود، خود را به یکی از دو دسته قحطانی (جنوبی) و عدنانی (شمالی) منسوب می کردند.

عرب قحطانی
(جنوبی)

یمنی ها به قحطان، نواده سام، پسر حضرت نوح منسوب هستند.

عرب عدنانی
(شمالی)

عدنانیان به عدنان، نواده حضرت اسماعیل فرزند حضرت ابراهیم منسوبند

جامعه عربستان در آستانه ظهور اسلام:

سبک زندگی : چادرنشینی

نظام اجتماعی : قبیله ای

شهرهای مهم : مکه، طائف و یثرب.

تعریف قبیله:

یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می آمد و شامل تمامی مردمی می شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.

عصبیت در عربستان قبل از اسلام

از جمله شاخص‌ترین ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای، عبارت بودند از:
افتخار به حَسَب و نسب،

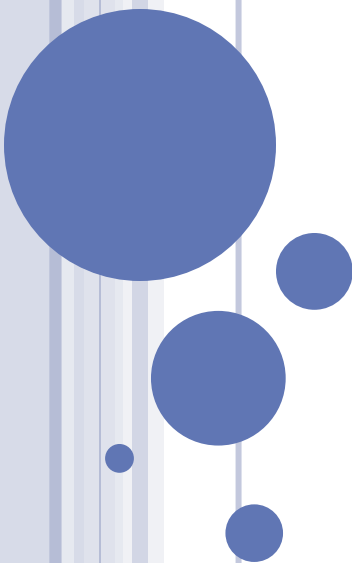
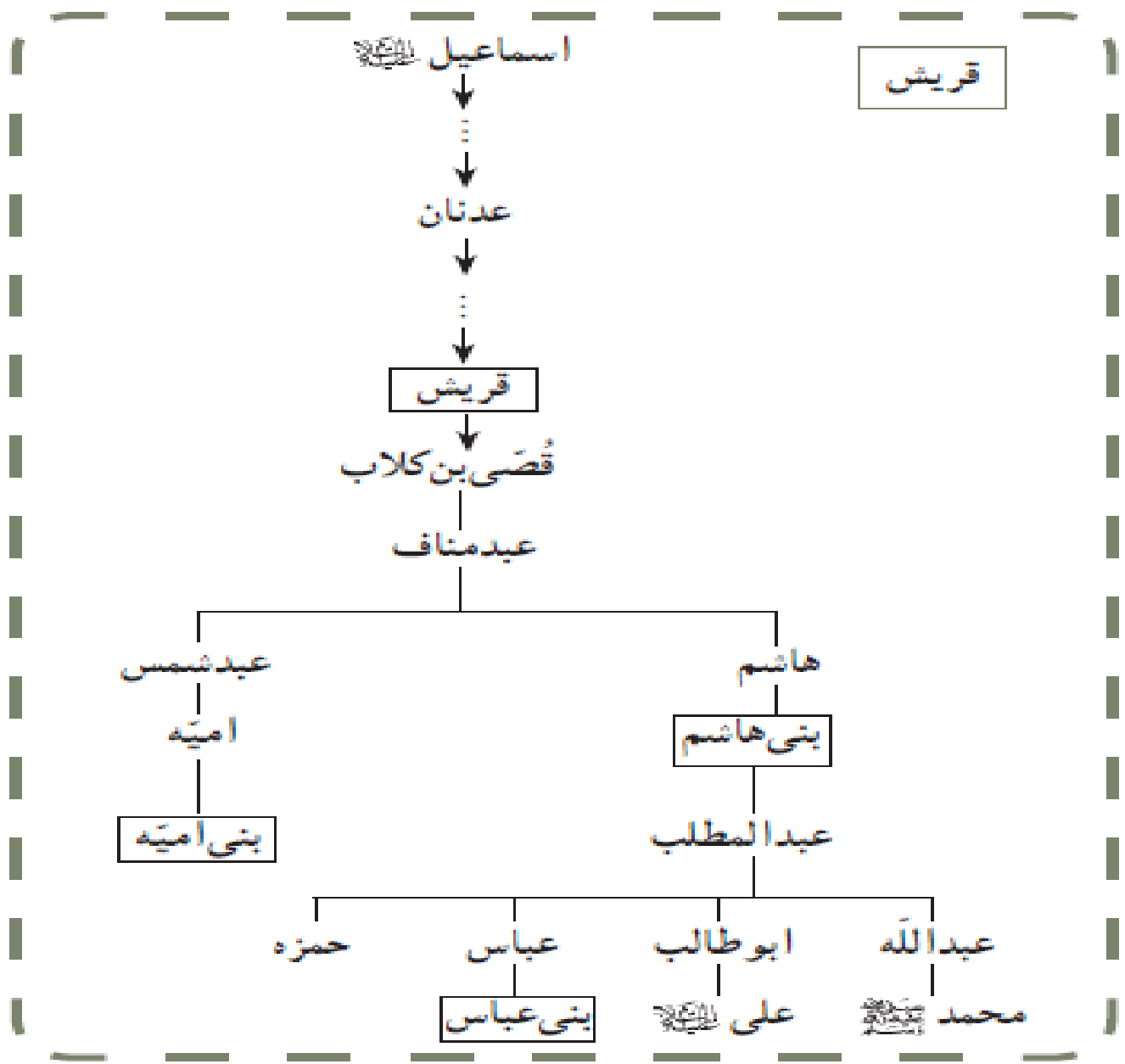
احترام به روابط خونی و خویشاوندی،

اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله

پشتیبانی بی‌قید و شرط از هم‌قبیلگان در هر شرایطی

تعریف عصبیت وابستگی شدید اعراب به قبیله خود، موجب به وجود آمدن
تعصب یا عصبیت قبیله‌ای شده بود. تعصب قبیله‌ای، نقش زیادی در بروز جنگ و
خونریزی‌های پی‌درپی در شبه‌جزیره عربستان داشت.

صفات اخلاقی مردم شبه جزیره

ساکنان شبه جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن صفات و خصلت‌های اخلاقی زیر معروف بودند:

شجاعت

استقامت در
سختی‌ها

مهمان‌نوازی

سخاوت

جنگیدن با
جسارت و بیرحمی

مروت

جایگاه زن دوران جاهلیت

نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام، زن از مقام و منزلت **پایین** برخوردار بود.

در جامعه‌ای که ارزش به قوت بازو و نیروی جنگاوری بود، بسیاری از پدران و خانواده‌ها آرزو داشتند که فرزندشان پسر باشد تا بتواند بر پشت اسبان بجنگد و از راه جنگ و راهزنی، غنیمت به چنگ آورد. علاوه بر آن، با فرزند پسر عزت و شرافت قبیله حفظ می‌شد. به همین دلیل مردان قبیله فقط به پدران خود افتخار می‌کردند و نه مادران. قرآن به موقعیت حقارت‌آمیز زن در میان اعراب جاهلی اشاره فرموده و آنان را به سبب داشتن چنین عقیده و اخلاقی نکوهش کرده است.

حکومت در عربستان در آستانه ظهور اسلام:

در دوران پیش از اسلام، قبیله‌های عرب شبه جزیره عربستان به صورت **پراکنده و جدا** از هم می زیستند

حکومت فراگیر و قدرتمندی در آن شبه جزیره وجود نداشت.

برخی از قبایل مانند قبیله قریش به سبب در اختیار داشتن اداره کعبه و تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان قبایل دیگر داشت؛

اما این قدرت و نفوذ را نمی توان به منزله حکومتی پایدار شمرد؛ زیرا متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجمی نبود و ثبات لازم را نداشت.

اقتصاد و معیشت شبه جزیره عربستان:

وضعیت اقتصادی شبه جزیره عربستان به شدت متأثر از موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی آن بود.

بخش عمده این شبه جزیره را صحراها و صخره های خشک و سوزان تشکیل می دهند.

شیوه معاش: دامداری و پرورش معدودی بز و شتر

شهرهای دارای اراضی کشاورزی: یثرب، یمن و طائف کشاورزی وجود داشت.

تجارت وضع بهتری داشت و داد و ستد با سرزمین های مجاور عربستان از اهمیت فراوانی برخوردار بود.

تجارت در شبه جزیره عربستان:

تجارت در عربستان وضع بهتری داشت .

داد و ستد با سرزمین های مجاور عربستان از اهمیت فراوانی برخوردار بود. **مکه** که بر سر راه یمن به شام قرار داشت، **مرکز اصلی بازرگانی** به شمار می رفت .

سران قریش از طریق تجارت با **شام** و دیگر سرزمین های اطراف شبه جزیره عربستان، سود سرشاری کسب می کردند.

علم و فرهنگ

ساکنان شبه جزیره عربستان اگرچه در مجاورت کشورهای بزرگ و متمدن **ایران و روم** قرار گرفته بودند و با آنها روابط تجاری داشتند، اما از نظر فرهنگی و تمدنی با جوامع متمدن دنیای آن روز قابل مقایسه نبودند.

مهم ترین ویژگی ها:

- * کم توجهی به علم و دانش
- * عدم وجود مراکز علمی
- * وجود تعداد انگشت شمار باسواد در مکه
- * فاقد دستاوردهای تمدنی قابل توجه
- * غلبه ویژگی های زندگی صحرائنشینی بر شهرنشینان.
- * شعر و شاعری برجسته ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت

دین و اعتقادات

- * پرستش بت های سنگی و چوبی توسط ساکنان شبه جزیره عربستان به ویژه اهالی شهر مکه
- * تقدیم قربانی ها و نذرهای فراوان به بت ها
- * تبدیل خانه کعبه مانند بیشتر عبادتگاه های این شبه جزیره، به محل نگهداری و نیایش بت ها
- * مردم مکه به «الله» به عنوان خدای بزرگ اعتقاد داشتند.
- * بی اعتقادی به جهان پس از مرگ بود.
- * به جا آوردن سنت ابراهیمی حج و آمیختن آن با عقاید، آداب و رسوم شرک آلود
- * وجود تعداد کمی از یکتا پرستان در کنار بت پرستان

ادیان موجود در عربستان جاهلی:

سایر ادیان مردم عربستان بجز بت پرستی شامل:

یهودیت (ساکن یثرب)

مسیحیت (ساکن نجران)

تعدادی هم مانوی

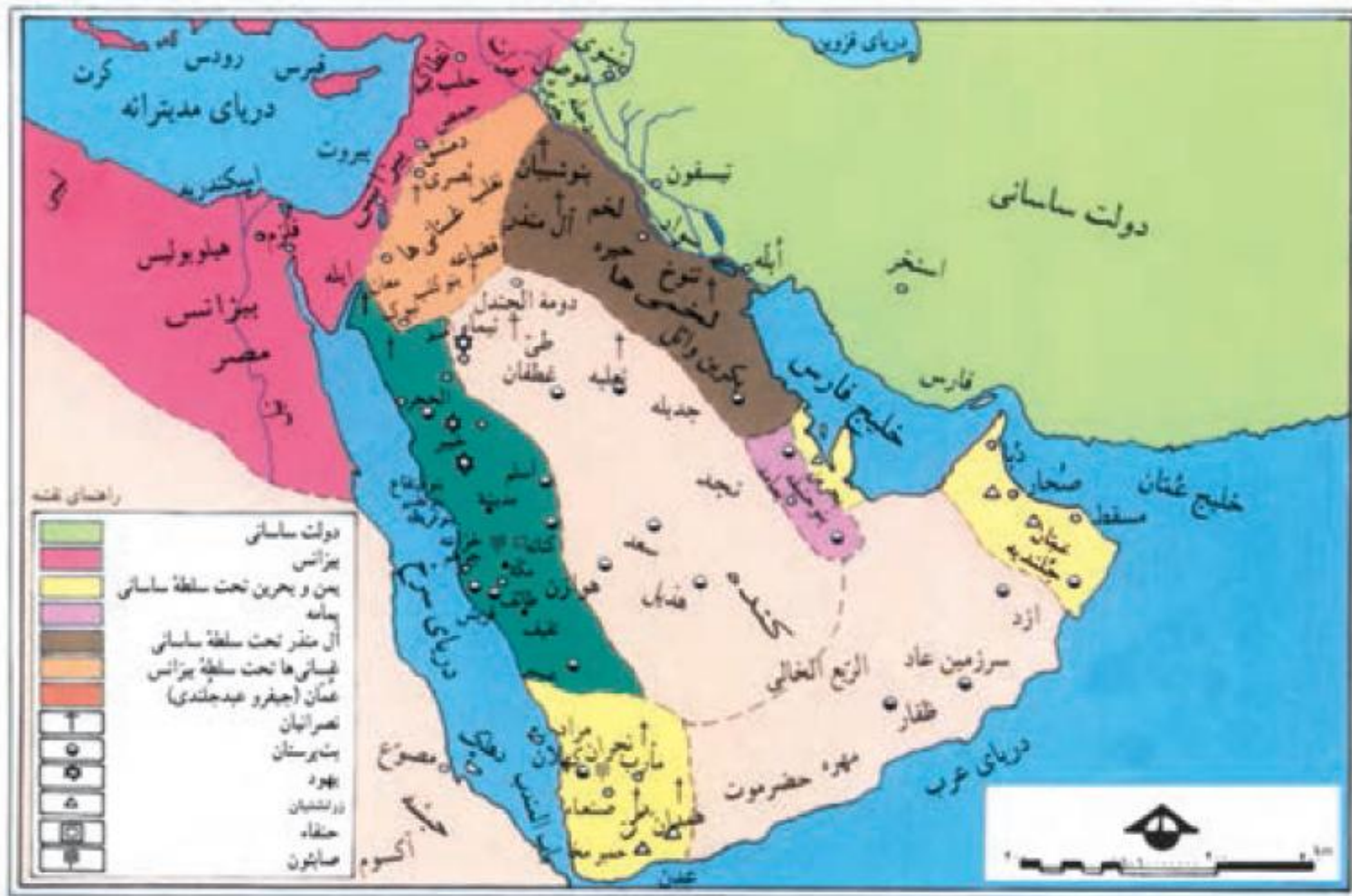
حنفا چه کسانی بودند؟

معدودی از اعراب بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت ها کناره گیری می کردند و از گوشت قربانی آنها نمی خوردند. اینان به **حنفاء** معروف شدند.

واژه جاهلی و جاهلیت:

به طور کلی، زمانه و اجتماعی که حضرت محمد در میان آن به مقام پیامبری رسید، دارای ویژگی شاخصی بود که قرآن از آن با صفت «جاهلی» یاد کرده است.

جاهلی و جاهلیت در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، بلکه دلالت بر **فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه‌جویی** دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن اجتماع سرچشمه می‌گرفت و تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود.

نقشه پراکندگی پیروان دین های مختلف در شبه جزیره عربستان

بعثت پیامبر:

حضرت محمد (ص) قبل از بعثت، اوقاتی از سال به ویژه ماه رمضان را در غار حرا بر بلندی کوهی در نزدیکی مکه، به تنهایی می‌گذراند و به عبادت و راز و نیاز به درگاه خداوند می‌پرداخت.

صفات پیامبر:

درستکاری

راستگویی

امانت
داری

خردمندی

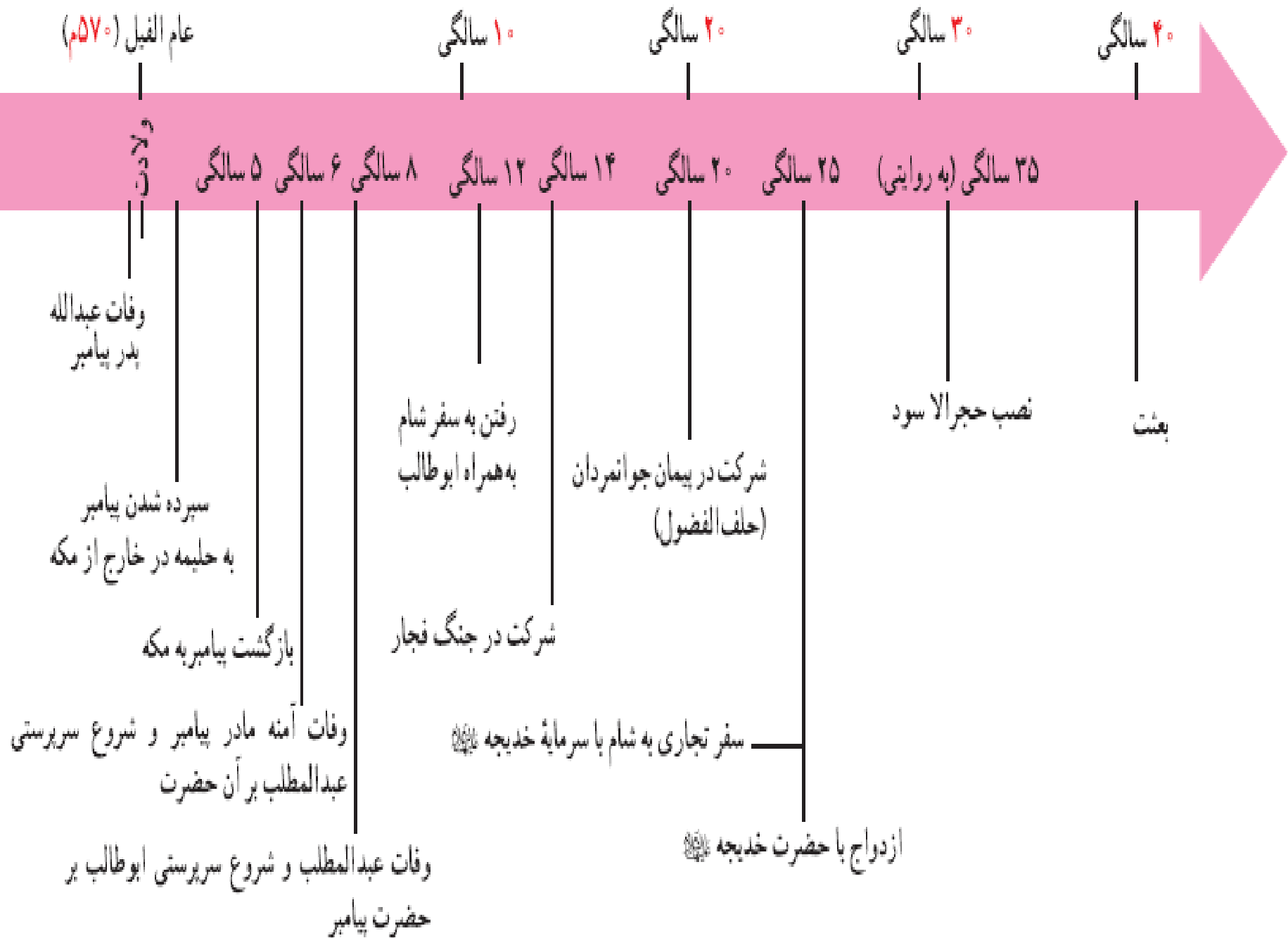
خوش
رویی

خوش خلقی

چگونگی مبعوث شدن پیامبر

در ۲۷ رجب و یا به قولی در رمضان سالی که آن حضرت به چهل سالگی رسیده بود، در حالی که در غار حرا به تفکر و تأمل می پرداخت، فرشته وحی بر ایشان فرود آمد و با نزول نخستین آیات سوره علق، پیام الهی را بدو رساند. نزول این آیات به منزله پیامبری و آغاز رسالت الهی حضرت محمد صلی الله علیه و آله بود.

دعوت خاص و نخستین ایمان آوردگان

پیامبر در آغاز به صورت **محدود** و تا حدودی **پنهانی**، افراد را به پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز دعوت کرد.

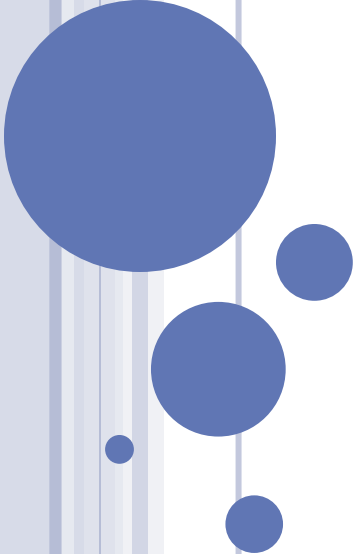
حضرت خدیجه، **حضرت علی (ع)** و **زید بن حارثه**، فرزندخوانده رسول خدا به عنوان نخستین ایمان آوردگان به اسلام شناخته شده‌اند.

ابوبکر بن ابی قحافه نخستین کس بیرون از خانواده رسول خدا بود که اسلام آورد.

به تدریج تعدادی از مردم مکه که بیشتر از قشرهای جوان، فقیر و مستضعف بودند، دعوت پیامبر را پذیرفتند.

دعوت عمومی و آشکار

پیامبر اکرم سه سال پس از بعثت، به فرمان خداوند دعوت خود را آشکار و عمومی کرد: «آنچه را دستور داری آشکار کن و از مشرکان روی بگردان» (حجر، آیه ۹۴).
ایشان نخست خویشاوندان و سپس عموم مردم را به قبول اسلام فرا خواند.

عکس العمل قریش در مقابل دعوت پیامبر

سران قریش دعوت حضرت محمد را نپذیرفتند و اعلام کردند که ما از آیین، آداب و سنت های پدران و اجداد خویش، پیروی می کنیم. سران مشرک که در ابتدای دعوت اسلامی، مخالفت و دشمنی شدیدی با رسول خدا ابراز نمی داشتند؛ با گسترش دعوت و گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام، در صدد برآمدند که با پیامبر و مسلمانان مقابله کنند.

علل و عوامل دشمنی با پیامبر و مقابله با اسلام

گرچه در ظاهر چنین به نظر می‌رسد که احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت‌ها، علت اصلی مخالفت و دشمنی آنان با اسلام بوده است؛ اما عوامل مهم‌تر دیگری در این موضوع دخالت داشته است:

۱- مشرکان مکه از آن بیم داشتند که در صورت پیروی از اسلام، موقعیت تجاری و مرکزیت دینی شهرشان متزلزل شود و بازرگانان قریش از سود هنگفتی که در تجارت با سرزمین‌های شمال و جنوب عربستان کسب می‌کردند، محروم بمانند.

۲- رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت طایفه‌ای را نیز نمی‌توان در دشمنی با رسول خدا در مکه نادیده گرفت. برخی از طایفه‌های قریش مخصوصاً بنی‌امیه از اینکه فردی از طایفه بنی‌هاشم به پیامبری رسیده، سخت حسادت می‌کردند.

راههای مقابلهٔ مشرکان با پیامبر

دشمنی و درگیری مشرکان با اشخاصی مانند پیامبر و دیگر مسلمانانی که متعلق به طایفه و قبیله نیرومندی بودند، چندان راحت نبود. چرا؟ زیرا، ممکن بود به برانگیخته شدن تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای و بروز جنگ و خونریزی بینجامد.

از این رو، سران مشرک تصمیم گرفتند که هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری نماید

مشرکان همچنین ابوطالب، رئیس طایفه بنی هاشم را در تنگنا قرار دادند که برادرزاده خود را وادار به دست کشیدن از عقایدش نماید و یا او را به آنان بسپارد.

ابوطالب نه تنها از حمایت پیامبر دست نکشید، بلکه طایفه بنی هاشم را به حمایت از آن حضرت فراخواند. تمام بنی هاشم اعم از مسلمان و غیرمسلمان درخواست ابوطالب را اجابت کردند و تنها ابولهب از این کار سر باز زد و به دشمنی با رسول خدا برخاست.

تحریم و محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم

پس از آنکه سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند، تصمیم گرفتند بنی هاشم را تحت محاصره اجتماعی و اقتصادی قرار دهند. هدف مشرکان مکه این بود که ابوطالب و طایفه او ناگزیر شوند، پیامبر را تنها گذارند، از این رو، معاهده ای نوشتند که براساس آن هرگونه مراوده اجتماعی از قبیل ازدواج و ارتباط اقتصادی مانند خرید و فروش کالا با بنی هاشم ممنوع شد.

بنی هاشم برای کاهش آثار مخرب این معاهده به شعب ابی طالب در اطراف مکه پناه بردند. آنان حدود سه سال در آنجا ماندند و مشکلات و سختی های فراوانی تحمل کردند.

در اندیشه پایگاهی جدید برای اسلام

مدتی پس از پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان در سال دهم بعثت، حضرت خدیجه و ابوطالب دو حامی بزرگ حضرت محمد به فاصله کوتاهی از دنیا رفتند و اندوه سنگینی بر دل پیامبر و یارانش نشست. با رحلت ابوطالب، جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا بیشتر شد. آن حضرت، خود اشاره کرده است که «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد» (تاریخ طبری، ج ۳، ص ۸۸۵). با تشدید آزار مشرکان، دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو شد.

در شرایطی بود که اندیشه هجرت از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت. از این‌رو، رسول خدا در جست‌وجوی یافتن مردمانی که دل‌هایشان آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند، به تنهایی راهی طائف شد.

عکس العمل مردم طائف در مقابل پیامبر:

اهالی طائف نه تنها از پیامبر استقبال نکردند، بلکه با بی احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان راندند و ایشان ناگزیر شد با حمایت خواهی از یکی از اشراف مکه به آن شهر بازگردد.

پس از آن، رسول خدا به تبلیغ اسلام در میان افراد و قبایلی پرداخت که برای مراسم حج و یا انجام کار دیگری به مکه سفر می کردند. سرانجام در جریان مراسم حج، تعدادی از مردم یثرب (مدینه) دعوت پیامبر را پذیرفتند و زمینه ساز هجرت تاریخی ایشان شدند.

پرسش‌های نمونه

- ۱- تأثیر عوامل جغرافیایی و اقلیمی را بر وضعیت اقتصادی و مشاغل ساکنان شبه جزیره عربستان به هنگام ظهور اسلام توضیح دهید.
- ۲- مفهوم جاهلیت را شرح دهید و سه مورد از مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی اعراب در دوران پیش از اسلام را ذکر کنید.
- ۳- دلیل بیاورید که چرا سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند؟
- ۴- اندیشه خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ نمونه‌های دیگری از هجرت‌های مهم در تاریخ ایران را بیان کنید.
- ۵- مآخذی را که در این درس به آنها استناد شده، استخراج و در دو دسته منابع دست اول و دست دوم طبقه‌بندی نمایید.

از همراهی شما سپاسگزارم.

